

Horváth Réka¹

Pusztán szerkezeti kérdés?² – Gondolatok az Összetett állammodellek és a hatalommegosztás (szerk.) Beke-Martos Judit c. kötetről³

A történelem során számos példát találhatunk arra, hogy bizonyos államok önszántukból, vagy kényszer hatására szövetségre léptek más államokkal, illetve hódítás vagy örökösödés révén lettek egy másik állam részei, amely szinte minden esetben unikális államszerkezetek létrejöttét vont maga után, hiszen ezen folyamatok mindig együtt jártak az államok közti hatalommegosztás problematikájával. Jelen kötet hat összetett állammodellt hasonlít össze. Az összehasonlítás szempontjai a történeti kontextus; hatalommegosztás elvének megvalósulása; államszerkezet felépítése; jog szuverenitása végül a *differentia specifica* szempontja, tehát az adott állammodell sajátossága. A kötet két nagyobb fejezetre oszlik, monarchikus és republikánus állammodellekre, amely fejezeteken belül a szerzők három-három példával demonstrálják az említett összetett állammodellek sajátos felépítéseit.

A monarchikus állammodelleket bemutató fejezet első tanulmánya Képes György⁴ *Svédország és Norvégia Egyesült Királyságai (1814–1905)* című elemzése az 1814 és 1905 között fennálló Svéd-Norvég Unióról, „amelyre a kortársak és az utókor is mint a reálunió Osztrák–Magyar Monarchia melletti másik példára hivatkoznak.” (13. o.) A két ország alkotmányában jelentős különbségek voltak, amelyek elsősorban a népszuverenitás és a népképviselő eszméjének érvényesítésén érhetőek tetten. A norvég alaptörvény szerint az uralkodónak csak vétőjoga volt, a *Storting* elnevezésű parlament pedig népképviselői úton, cenzusos választójoggal jött létre. Svédországban kartális alkotmány helyett pedig úgynevezett kormányformatörvény volt érvényben, amelyből az elsőt 1634-ben adták ki és bizonyos értelemben átmenetet képezett „a középkori eredetű rendi paktumok és a modern írott alkotmányok között.” (17. o.)

Az 1814-ben meghozott *mossi egyezmény*, amelynek eredményeként létrejött az unió, a két állam trónöröklési rendjét is meghatározta. Eszerint a *Bernadotte-dinasztia* kihalása esetén mindkét ország parlamentje jelölhetne utódot, amennyiben pedig nem azonos személyt jelölnének, egy paritásos alapú közös bizottság döntené el, hogy ki legyen a két állam közös uralkodója. Nem hoztak létre állandó uniós intézményrendszert, amely magában foglalja a közös bíróságokat, illetve a közös parlamentet. Sőt, a megosztott végrehajtó hatalmat is csak kizárólag a közös uralkodó személye testesítette meg. Az Unió működésének alapproblémája Norvégia külügyi téren való korlátozása volt, mivel a belügyeket tekintve a két ország teljesen szuverén maradt. Az 1830-as évektől kezdve Norvégia nagyobb befolyást kívánt volna szerezni a külügyek tekintetében, viszont ezt csak az Unió szorosabbra fűzése árán sikerült volna elérni, amelyet az egyre erősödő nacionalista eszmeáramlatok hatására a norvégok nem támogattak, sőt, ehelyett kiváltak az Unióból.

A második tanulmány Kárbin Ákos⁵ *A közös ügyek és a szuverenitás eredőjében. Az*

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Korai újkor magyar történeti doktori Program, doktoranduszhallgató

² DOI 10.59558/jesz.2024.1.89

³ Beke-Martos Judit (szerk.): *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022. ISSN 0134-0026

⁴ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Képes György: Az alkotmányos monarchia létrejötte és a parlamentáris kormányforma kifejlődése Dániában. In *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 11. évf., 2023/4. szám, 19-33. o.

⁵ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Kárbin Ákos: Szuverén volt-e az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországa bizonyos nemzetközi gazdasági szerződések és a királyi vétő tekintetében? In *Jogtörténeti*

Osztrák–Magyar Monarchia fennállása és működése című írása, amely kifejezetten vitatott és további gondolkodásra ösztönző témát jár körbe. Ennek oka, hogy a monarchia államformájának pontos definíciója már sok szempontból a monarchia értékelését, illetve működésének lehetőségeit is magában hordozza. „A Monarchia államformáját, illetve az országok egymás közötti jogi kapcsolatát szokás perszónaluniónak, reáluniónak, szövetségi államnak, föderációnak, dualista kétközpontú államnak nevezni.” (38. o.) A három félnek, tehát az osztrák tartományoknak, a Magyar Királyságnak és az uralkodónak, értelemszerűen mások voltak a prioritásai. „Magyarország szempontjából a szuverenitás és belkormányzat szabadságának fenntartása volt a fontos, míg Ausztriának a birodalmi egységesség.” (38. o.) A kiegészítést az osztrák félre irányulva az 1867. évi decemberi alkotmány, míg a magyarok számára az 1867. évi XII. törvénycikk rögzítette.

A Monarchia általunk is használt nevét 1868. november 14-én vette fel. A két tagállamot az uralkodó kötötte össze, így ebből a szempontból perszónaluniónak tekinthető, viszont a *Pragmatica Sanctio*-hoz hasonlóan a kiegészítés után meghatározták közös ügyeket, amelyek a külügy, a hadügy és a kizárólag ezek finanszírozására szolgáló pénzügy voltak. Ausztriában az 1867. évi december 27-ei törvény, Magyarországon pedig az 1867. évi XII. törvénycikk rögzítette a delegációk intézményének létrehozását a közös ügyek rendezésére. Ez „jogi értelemben alkotmányos, hiszen mind az osztrák, mind a magyar törvényhozás képviselőinek soraiból választották ki évente azt a 60-60 személyt, akik ellenőrizték, illetve ellenőrizhették a közös miniszterek működését. Ez esetben a delegációk és a nemzeti törvényhozás között fennállt egy horizontális hatalommegosztás.” (38. o.)

Az állammodell meghatározó alanya, nem az intézményrendszer, hanem szó szerint maga az uralkodó személye volt, aki nem tekinthető az intézmények felett álló, azaz reprezentatív, politikai értelemben vett semleges államfőnek. Aktívan gyakorolta a végrehajtó hatalmat, még ha a kiegészítéssel meg is kellett azt osztania, létrehozva egy olyan rendszert, amely ötvözte az abszolutista és az alkotmányos államszervezési struktúrákat. Az uralkodó mellett működött két hivatal, a kormányok és az uralkodó közötti közvetítő szerepet vállaló császári és királyi kabinetiroda (*Kabinettskanzlei*) és az uralkodó személyi felségjogaiból fakadó katonai ügyeivel foglalkozó, őfelsége katonai irodája (*Militärkanzlei*). Ezeken felül a szerző a közös ügyekkel kapcsolatban két intézményt mutat be tüzetesebben. A közvetlenül a császárnak alárendelt Legfelsőbb Számvevőszéket (*Oberster Rechnungshof*) és a Közös Legfelsőbb Számvevőszéket (*Der Gemeinsame Oberste Rechnungshof*), amely az előbbivel ellentétben már a magyar korona országai közös ügyeinek pénzügyi kiadásait ellenőrizte, illetve az Osztrák–Magyar Bankot.

A fejezet harmadik tanulmánya Heka László⁶ *A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állammodellje* című analízise. A délszláv állam 23 éves fennállása eseménydús időszaknak tekinthető. 1918 (vagy 1921) és 1929 között a címben is szereplő nevet viselte, míg 1929 és 1941 között a *Jugoszláv Királyság* elnevezést, amelyek nem csak nevükben különböztek. „Az előbbi jellegzetessége a jogi partikularizmus és a Vid-napi alkotmányban rögzített államszervezet, a másiké pedig a királyi diktatúra és az oktrojált alkotmány jogrendje.” (51. o.)

A *Vid-napi alkotmányt* I. Sándor király helyezte hatályon kívül, miután a belgrádi parlamentben a szerb radikális párt vezetője megölte a *Horvát Paraszt Párt* vezetőjét, egy másik képviselőt pedig halálosan megsebesített. Az uralkodó ezután feloszlatta a parlamentet és diktatúrát vezetett be.

Az államalakulat létrejötte számos jogi kérdést felvetett, amelyek közül a legfontosabb

szemle, 21. évf., 2019/3-4. szám, 64-66. o.

⁶ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Heka László: Cenzúra a délszláv államban 1918-1990 között, különös tekintettel a magyarok helyzetére. In Gosztonyi Gergely (szerk.): A velünk élő történelmi cenzúra. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 15-30. o.

arra vonatkozott, hogy a Királyság a *Szerb Királyság* jogutódja-e, kiegészülve a Habsburg Monarchiától elcsatolt területekkel, vagy egy új ország. A kérdés azért volt releváns, mert ettől függött, hogy Németország köteles-e háborús kártérítést fizetni az új államalakulatnak (ahogy az antantországoknak kellett), vagy nem. Végül a szerb álláspontot tükrözve, úgy ítélték meg, hogy a *Szerb–Horvát–Szlovén Királyság* a Szerb Királyság jogutódja, így jogosult volt a kártérítésre. A hatalommegosztás szintjén a *Szerb–Horvát–Szlovén Királyság* nem tekinthető szövetségi állammodellnek, ugyanis az állam alkotóelemei, a tagállamok nem rendelkeztek önkormányzatisággal, pusztán történeti régiók névleges maradványaivá váltak. A délszláv állam történetét végig kísérték a nemzetiségi konfliktusok, különösen a horvátok és a szerbek között, amelyen nem segített, hogy az ország fennállása alatt végig a szerb politikai, gazdasági és egyházi érdekeket érvényesítették.

A republikánus állammodelleket bemutató fejezet első tanulmánya Heil Kristóf Mihály⁷ *Svájc, a kantonok szövetsége. A svájci demokrácia és hatalommegosztás rövid története*. A sok esetben irigylésre méltó svájci, „vegyes demokrácia” (82. o.) fejlődéstörténetét ugyanúgy harcok és konfliktusok övezték, mint európai sorstársaiét, viszont ennek eredményeként a képviseleti és a közvetlen demokrácia keverékének unikális rendszere jött létre. A kezdetben konföderáció, majd 1848 után ezt már csak névben megtartó föderális állam politikai rendszerének sikeressége geopolitikai pozíciója mellett, múltjának köszönhető. Svájc függetlenségét, illetve „örök időkre szóló semlegességét” az 1648-ban megkötött *vesztfáliei békében* ismerték el (69. o.), annak ellenére, hogy Svájcban nem alakult ki az Európa más államaiban jellemző rendi társadalom. A kantonok jogállásukat tekintve nem voltak egyformák, amely a teljes jogú kantonok és az alávetett területek között állandó konfliktusforrást jelentett. Voltak arisztokratikus (Bern, Fribourg, Solothurn) és „félíg arisztokratikus” (69. o.) kantonok is (Zürich, Bazel, Schaffhausen), illetve olyanok is, ahol megmaradtak a közvetlen részvételű népgyűlések legfőbb döntéshozó szervnek (Schwyz, Uri, Unterwalden, Glarus, Luzern és Zug).

A francia forradalom Svájcban is érezte hatását. Az 1798-as alkotmány létrehozta az egységes és centralizált Helvéciai Köztársaságot, ám az alkotmány hatályát már 1800-ban felfüggesztették. Végül egy második alkotmány sikertelensége után, Napóleon közbenjárásával 1803-ban megszületett az „*Acte de médiation*”, amelynek értelmében létrejött egy államszövetségnél szorosabb, de szövetséges államnál lazább konföderáció, ahol a „tagok autonómiáját csupán szűk körű szövetségi fennhatóság korlátozta”. (71. o.) A *bécsi kongresszus* 1815-ben elismerte Svájc függetlenségét, viszont a központi hatalom a kantonokkal szemben gyenge maradt. Végül a *Szövetségi Tanács* új alkotmánya 1848. szeptember 12-én született meg. Ezt 1874-ben módosították, „amely szerint, amíg a kantonokban – egyre csökkenő jelentőséggel, de – a közvetlen demokrácia elve érvényesül, addig a szövetségi szinten a közvetlen és képviseleti demokrácia egyvelege figyelhető meg”, és amelyre mind a mai napig az ország épül. (72. o.) A 20. század alkotmánymódosításai után végül 1999-ben született meg az *új alkotmány*, amely a következő évtől kezdve lett Svájc hatályos alkotmánya.

Svájc létrejötté nem tekinthető harcoktól mentes, egyenes útnak, viszont ennek eredményeként Európában unikális államalakulat születhetett meg. A szerző szavaival élve: „a történeti fejlődés nem az egyeduralomtól és az önkénytől haladt a demokrácia felé, mint más európai államokban, hanem a többségében közösségük által irányított kantonok és városok önként vállalt laza szövetségeként jött létre, amely közel nyolc évszázados szerves fejlődéssel alakította ki a hatékony modern vegyes demokráciát.” (82. o.)

⁷ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Heil Kristóf: Mítosz és valóság: Svájc a befogadó állam? In MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja, 2020. december 7. <https://mtajogtortenet.elte.hu/media/be/25/19ce12e261c39be31a7c86349ff7d1e57adf6541761ed160ced0684c6cea/Heil-Kristof-Mihaly-Mitosz.pdf> (2024. február 21.)

A fejezet második tanulmánya Képeš Imre⁸ *Csehszlovákia vagy Cseh-Szlovákia? A föderalizáció esélyei a nemzetállamiság árnyékában* című elemzése, annyiban kapcsolódik az előző tanulmányhoz, hogy a versailles-i békekonzferencia elé terjesztett egyik csehszlovák memorandumban Csehszlovákia „második Svájcá” alakításának igénye fogalmazódik meg. (110. o.) A kis megszakítással majdnem 70 évig fennálló államalakulat több közjogi változáson is átesett, amelyeket a szerző korszakokra bontva ismertet. Kezdeként az *első köztársaság* időszakát mutatja be 1918 és 1938 között a szerző. 1918. november 13-án fogadta el a *Csehszlovák Nemzeti Bizottság* az *Ideiglenes Alkotmányt*, amely meghatározta a fontosabb államhatalmi szervek jogköreit és a *Nemzetgyűlést* a törvényhozó hatalom, a *csehszlovák kormányt* pedig a végrehajtó hatalom gyakorlására ruházta fel. 1920 elején fogadták el a *Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevelét*, amelynek ezen év márciusában hatályba lépett preambulumban a csehszlovák nemzetet jelölték meg nemzetalkotónak, illetve az államalakulat nevét hivatalosan *Csehszlovák Köztársaságra* változtatták. Az állam hivatalos nyelvén és az állampolgárságon is tükröződött az egységesség, mindkettőnek a csehszlovákokat deklarálták, továbbá fővárosnak Prágát jelölték ki. A jogszabály szerint az ország egységes és oszthatatlan lett, ezen belül Kárpátalja speciális jogállásban részesült.

A következő egységben a szerző a *második Cseh-Szlovák Köztársaságot* (1938–1939) vázolja fel. A *müncheni konferencia* eredményeként 1938. novemberében megadták a szlovákok számára az autonómiát és ezen törvény preambulumban leírták, hogy az államalakulat két szuverén állam akaratóból jött létre. Amellett hogy *Szlovákiát* autonóm területnek deklarálták, a hivatalos és oktatási nyelv szlovák lett, a törvényhozó hatalom a *snem* („országgyűlés” [90. o.]) hatáskörébe, míg a végrehajtó hatalom a *szlovák tartományi kormány* hatáskörébe került. Emellett meghatározták, hogy megy államügyek tartoztak a prágai *Nemzetgyűlés* alá. „1938 őszén a Cseh-Szlovák Köztársaság nem alakult át föderális állammá, hanem egy aszimmetrikus modell valósult meg, Szlovákia és Kárpátalja autonóm jogállásával.” (91. o.)

A világháborút és azt lezáró eseményeket az 1939 és 1948 közötti időszakot leíró alfejezet öleli fel. Miután a *müncheni konferencia* eredményeit Nagy-Britannia nem ismerte el, a két állam újra egyesült. Ez azonban nem folyt le zökkenőmentesen, mivel a csehszlovák központi vezetés és az 1944. augusztusában kirobbant szlovák nemzeti felkelés vezető szerve, a *Szlovák Nemzeti Tanács* állandó konfliktusban állt. Ezt az 1945. június 2-én megkötött *Prágai Egyezséggel* igyekeztek megoldani, amelynek értelmében „Csehszlovákia nem alakult át szövetségi állammá, hanem Szlovákia számára autonómiát biztosított.” Ezt követően 1946. november 4-én és november 6-án megkötötték a *második és harmadik Prágai Egyezséget*, amelyek többek között szabályozták a központi szervek hatalomgyakorlását.

A negyedik alfejezet a szocialista állam kiépítését mutatja be 1948 és 1960 között. 1948. május 9-én fogadták el az *új alkotmányt*, amely „a népi demokratikus köztársaság kiépítését tűzte ki céljául, és egyfajta átmenetet képezett a szocialista és polgári eszmék között.” (94. o.) Az alkotmányt többször módosították. Ezek közül a legfontosabb *33/1956. sz. alkotmánytörvény*, amely „bővítette a szlovák szervek jogkörét, tehát szélesítette az autonómiát”. (94. o.)

Az ötödik alfejezet az 1960 és 1968 közötti *Csehszlovák Szocialista Köztársaság* időszakát prezentálja, amikor 1960-ban megszületett a *Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmánya*, amely a szerző szerint: „konceptcionális szinten nem változtatta az 1945-től létezett és az 1948. évi alkotmány elfogadásával alkotmányos szintre emelt aszimmetrikus berendezkedést, de annak tartalmát illetően mégis azt mondhatjuk, hogy a centralizációs

⁸ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Képeš Imre: A büntetőjog fejlődésének tendenciái a két világháború közötti Csehszlovák Köztársaságban. In Máthé Gábor – Révész T. Mihály – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 145-151. o.

tendenciák eredményeként Szlovákia autonóm jogállása szűkült.” (95. o.)

A hatodik alfejezet az 1969 és 1989 közötti, „*felemás föderáció*” viszonyait járja körbe. Az 1969. január 1-jei *alkotmánymódosítás* szövetségi állammá alakította át az államalakulatot, amelynek értelmében a két állam egymás szuverenitását tiszteletben tartja, ahogy magának a *Csehszlovák Szocialista Köztársaságnak* a szuverenitását is és *vice versa*. Meghatározták hogy mely államügyek tartoznak a két köztársaság hatáskörében, illetve melyek a Csehszlovák Szocialista Köztársaság hatáskörébe. Megszabták továbbá az államalakulat szocialista demokráciára mint irányadó politikai elvre való épülését.

A záró alfejezetben a szerző az utolsó két év történéseit mutatja be. Az 1989-es év, ahogy Kelet-Közép-Európa más államai számára, úgy a Csehszlovák Szocialista Köztársaságnak is változásokat hozott. Annak ellenére, hogy az 1992. júniusi választásokkor a pártok még nem tűzték zászlajukra a függetlenség jelszavát, „a hatalomra jutott kormányfők [...] határozott lépéseket tettek a szövetségi állam felbontásának irányába.” (98. o.) Végül Szlovákia önálló alkotmányát 1992. szeptemberében, Csehszlovákia önálló alkotmányát pedig 1992. decemberében fogadták el.

A két állam viszonyára, ezáltal pedig a köztársaság működésére negatív hatást gyakorolt a szlovák érdekvédelem akadályoztatása, amely az 1968. évi reformok után sem szűnt meg. A nemzetiségi ellentétek kiéleződésének mértékére rávilágít az államalakulat neve körül kialakult konfliktus, amelyre a kortársak „kötőjelháború”-ként hivatkoztak. A csehek ugyanis a „*Csehszlovákia*”, míg a szlovákok a „*Cseh-Szlovákia*” elnevezéshez ragaszkodtak. A kérdést csak nem sokkal a köztársaság felbomlása előtt rendezték, amelynek értelmében az állam a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság nevet kapta.

A fejezet és egyben a kötet utolsó tanulmánya a szerkesztő, Beke-Martos Judit⁹ *Az Amerikai Egyesült Államok – Egy egyedülálló kísérlet* című írása. Az Egyesült Államok több szempontból is egyedülálló, amelyek közül az egyik legfontosabb a vertikális és a horizontális hatalommegosztás elvének párhuzamossága. Előbbi a szövetségi és állami szintű hatás- és jogkör felosztásánál, míg utóbbi a Montesquieu által megfogalmazott három hatalmi ág szétválasztásánál érvényesül. Bár az állam sok szempontból nézve követi a föderális modelleket, vannak bizonyos sajátosságok, amelyek miatt nem sorolható ezen államok sorába. Ilyen többek között az elnöki rendszer, ugyanis a végrehajtó hatalom feje egyedülálló módon egyszerre állam- és kormányfő.

III. György angol uralkodó (1760-1820) észak-amerikai kolóniái az 1776. július 4-i *Függetlenségi Nyilatkozattal* váltak *Amerikai Egyesült Államokká*, amelynek alapja a *Konföderáció* volt. A *Konföderációs cikkelyek* tekinthetők az első amerikai *alkotmánynak*, amelyet a Kongresszus 1777. november 15-én fogadott el, majd küldte tovább a 13 államnak, hogy „saját eljárásrendjük szerint ratifikálják azt”. (114. o.) Maryland ratifikációjának csúszása miatt a *Konföderáció* végül csak 1781-ben tudott létrejönni. Az 1787-ben összeülő alkotmányozó gyűlés módosította a *Konföderációs cikkelyekben* foglalt államberendezkedést. Az állam „melyet szintén Amerikai Egyesült Államoknak hívtak, létre is jött, kétkamarás, 1789-től ülésező Kongresszussal, egy elnökkel és egy Legfelső Bírósággal.” (115. o.)

A következő nagyobb közjogi változást az amerikai polgárháború hozta el (1861-1865), amelynek elsődleges oka az volt, hogy a déli államok, ragaszkodva a rabszolgaság intézményéhez, ki akartak válni az Unióból. Létrehoztak egy ideiglenes egykamarás törvényhozó szervet, amely új alkotmányt alkotott a déli Konföderáció részére. Ennek értelmében létrejött egy új, kétkamarás törvényhozó szerv, a *Konföderáció Kongresszusa*, amely 1865. március 18-án ülésezett utoljára. 1877-re a *Konföderáció* államai véglegesen visszatértek az *Unióhoz* és fokozatosan elfogadták a rabszolgaság megszüntetéséről szóló

⁹ A szerzőtől a témában kifejezetten lásd még: Beke-Martos Judit: William Howard Taft és a hatalmi ágak az Amerikai Egyesült Államokban. In Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, 107-116. o.

XIII. alkotmánykiegészítést. A tanulmány kiemeli a *Legfelső Bíróság* szerepének változását mint fontosabb mérföldkövet, amelyről kiemeli, hogy „annak szerepe és elsősorban a törvényhozással folytatott aktív párbeszéde, a jövő alakulásában kiemelkedő szerepet játszik, meghatározza az amerikai jogot, és ezzel kihatással lehet az egész világ jogfejlődésére.” (118. o.)

A rendhagyó jellegzetességek ellenére nem vitatható, hogy az Egyesült Államok a legrégebb mai is működő demokrácia, vagyis pontosabban ehhez a legközelebb álló államberendezkedés. A szerző tanulmánya végén azonban az egyre feltűnőbb hiányosságokra is felhívja a figyelmet. „[M]it is jelent az amerikai demokrácia? Van-e különbség a köztársaság és a demokrácia között az amerikai állammodellben, és hogyan lehet kijavítani azokat a hiányosságokat, amellyel a rendszer nap mint nap küzd?” (125. o.)

Összegzésként megállapítható, hogy a kötet problémafelvetése releváns, mind a hat állammodell valamilyen különlegességgel rendelkezett, amelyek birtokában sajátos módon igyekeztek sikeresen vagy sikertelenül alkalmazni a hatalommegosztás elvét. A fejezetek tagolása logikus és célszerű, a monarchikus berendezkedésből vezetik át az olvasót a republikánus modellekbe, amely a történeti kontinuitás mellett felvázolja magának a hatalommegosztás elvének a fejlődéstörténetét is. Bár a kötet felvállaltan nem tűzte ki céljául a „modellek összehasonlítását és a tanulságok levonását” (lásd a fűlszöveget), szintézis, de legalábbis annak összefoglalása és összehasonlítása, hogy a felvázolt állammodellekben a kormányzás szerkezete mennyiben hatott annak tartalmára és *vice versa* átfogóbb képet nyújthatott volna a színvonalas tanulmányok által felrajzolt unikális államszerkezetek és ezek jogfejlődésének párhuzamosságáról, emellett az olvasót is eligazította volna, miközben további gondolkodásra ösztönözne. A szerzők kiválóan prezentálták vizsgált témáikat, amelyekkel kapcsolatban külön kiemelendő a széleskörű nemzetközi forrás- és szakirodalomhasználat, mivel a szerzők által felhasznált bibliográfia jelentős része a magyar olvasóközönség számára tájékoztató pontként szolgálhat.